

४. पोषकतत्व स्मार्ट अन्तर्गतका क्रियाकलापहरू

हरियो मल उत्पादन, गोठसूधार, गाई/ भैंसीको पिसाब संकलन, गडौला मल उत्पादन, माटो परिक्षण गरी माटोको N P K र pH बारे जानकारी लिने जस्ता क्रियाकलापहरू कृषि पोषकतत्व स्मार्ट सम्भाग अन्तर्गत संचालनमा आएका छन् भने घाँस स्रोत केन्द्र स्थापना, बर्सिम खेती, जै खेती, डाले घाँसहरू जस्तै ईपिल- ईपिल, बकाइनो, बडहर, किम्सु, दब्दवे, कुटमेरो, कोइरालो आदि, बहुवर्षिय घाँसहरू (कोसे/अकोसे) जस्तै नेपियर, पारा, पास्पालम, आदिको खेती, सिलेज उत्पादन, मिनिरेल ब्लक उत्पादन जस्ता क्रियाकलापहरू पशुपालन पोषकतत्व स्मार्ट अन्तर्गत संचालनमा आएका छन्।

माटो परिक्षण शिबिर, नौलापुर तिलकपुर स्मार्ट कृषि गाउँ, बक्रे बर्सिम घाँस खेती, चतुर्भुजी स्मार्ट कृषि गाउँ, कपिलवस्तु

५. कृषि यान्त्रिकरण र कस्टम हायरिड्ग सेन्टर स्थापना

कृषिलाई आधुनिकीकरण गर्न मल, बीउ र सिंचाइले मात्र पुग्दैन, कृषि क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गर्न अन्य कृषि यन्त्रहरूको आवश्यकता पर्दछ। संचालित स्मार्ट कृषि गाउँमा हालसम्म ३८ कस्टम हायरिड्ग सेन्टर स्थापना भएको छ र धेरै स्थानमा समितिद्वारा व्यवस्थापन गरी परिचालन गरिएको छ। उक्त हायरिड्ग सेन्टरमा ट्याक्टर, कल्टिभेटर, रोटाभेटर, सिडर, हारभेक्टर, रिपर, थ्रेसर, कर्न सेलर, स्पेयर, आदि यन्त्र उपकरणहरू उपलब्ध छन्।

कस्टम हायरिड्ग सेन्टर, मुखियाजयपुर स्मार्ट कृषि गाउँ, बर्दिया र मेसिनद्वारा बसन्ते मकै गोडिबै, स्यानीगाउँ स्मार्ट कृषि गाउँ, दाङ

६. बजार स्मार्ट अन्तर्गतका क्रियाकलापहरू

हालसम्म बजार स्मार्ट अन्तर्गत १२ वटा कृषि उपज संकलन केन्द्र, १ वटा बीउ संकलन केन्द्र, विभिन्न स्थानमा दुध संकलन केन्द्र, Stainless steel Milk Can को प्रयोग र दुध प्रशोधन केन्द्र स्थापना भई मूल्य श्रीङ्खलामा आधारित पशुपालन, बाखापालन, तरकारी खेती, आदि कार्यक्रम संचालनमा आएका छन्।

मिल्क क्यान वितरण, मधुवन स्मार्ट कृषि गाउँ, बर्दिया र कृषि उपज संकलन केन्द्र स्थापना, झ्याङ्ला स्मार्ट कृषि गाउँ, पाल्पा

७. नविनतम प्रविधिको प्रयोग

नविनतम खेती प्रविधिको मुख्य उद्देश्य कृषि, पशुपन्छी तथा मत्स्य उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गरी व्यवसायिकरण गर्नु हो। थोपा सिंचाई सहितको प्लाष्टिक टनेल, मल्लिचङ्ग, प्लाष्टिक ट्रे मा तरकारीका वर्ना उत्पादन, व्यवस्थित गोठ/खोर निर्माण, मिल्किङ्ग मेसिनको प्रयोग(धेरै पशु संख्या भएमा), काउ म्याटको प्रयोग, कृत्रिम गर्भाधान, नक्षसुधार र उपयुक्त समयमा विभिन्न रोगहरू विरुद्ध खोप लगाउने जस्ता क्रियाकलापहरू नविनतम प्रविधि अन्तर्गत समावेश गरिएको छ। यस कार्यक्रम अन्तर्गत हालसम्म ५०० भन्दा बढी ठूला र मझौला किसिमका तरकारी टनेलहरूको निर्माण भएका छन्।

हाई टेक प्लाष्टिक टनेलमा टमाटर खेती, देवदह स्मार्ट कृषि गाउँ, रुपन्देही र तरकारी खेतीको लागि टनेल निर्माण, मरन्ठाना स्मार्ट कृषि गाउँ, प्यूठान

कार्यक्रमको सारांश

प्रदेश नं ५ अन्तर्गत कृषि उत्पादनलाई बजारमुखी तथा व्यवसायमुखी र कृषि क्षेत्रमा आधुनिकीकरण तथा यान्त्रीकरणका लागि मन्त्रालयकै गौरव आयोजनाको रूपमा संचालन भएको स्मार्ट कृषि गाउँ कार्यक्रमले मिश्रित रूपमा मूल्य श्रीङ्खलामा सकारात्मक उपलब्धी हाँसिल गरी कृषकहरूलाई नयाँ प्रेरणा प्रदान गरेको छ। कृषि यान्त्रीकरण, कृषि बजार, नविनतम प्रविधि र अध्ययन अनुसन्धानलाई आधार मानि कृषि बालीवस्तुको व्यवसायिकरणको आधार तय भएको र कृषकहरूको आयआर्जनमा वृद्धि भएको देखिन्छ।

कृषि शिक्षा, अनुसन्धान र प्रसारलाई स्मार्ट कृषि गाउँको माध्यमबाट कृषककै खेतीबारीमा विद्यार्थी परिचालन, समस्यामा आधारित अनुसन्धान तथा विषय विशेषज्ञ सेवा संचालन गरी स्मार्ट कृषि गाउँहरूलाई अनुसन्धान थलोको रूपमा विकास गर्ने गरी सरोकारवाला निकायहरूको समन्वयमा कार्यक्रम अगाडी बढाइएको छ।

“समृद्ध प्रदेश: खुसी जनता”

स्मार्ट कृषि गाउँ कार्यक्रमको संक्षिप्त परिचय

प्रदेश सरकार
प्रदेश नं. ५

भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय
बुटवल, नेपाल

Website : molmac.p5.gov.np
E-mail: molmac.butwal@gmail.com
sav.ministry2075@gmail.com
Phone: 071-550068, 540056

परिचय

कृषि उत्पादनलाई बजारमुखी, व्यवसायमुखी, नाफामुखी र आत्मनिर्भर बनाई कृषकहरूको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि गरी दिगो आयस्तर वृद्धि गर्न "एक नमूना गाउँ" को रूपमा विकास गर्ने उद्देश्यमले स्मार्ट कृषि गाउँ कार्यक्रम संचालन गरिएको हो। "स्मार्ट कृषि गाउँ" भन्नाले विशिष्टता अनुसारको वाली तथा पशुपन्छी सुहाउँदो जलवायु तथा वातावरणमैत्री अभ्यास, सिंचाई तथा आधुनिक प्रविधिको प्रयोग एवम् जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गर्दै कृषिको उत्पादन, उत्पादकत्व र गुणस्तर वृद्धि गरी आयआर्जनमा संलग्न भएको कम्तीमा ५० देखि ६० घरधुरी भएको सिकाइयोग्य समुदाय बुझिन्छ।

कार्यक्रम संचालनका उद्देश्यहरू

- कृषि उत्पादनलाई बजारमुखी, व्यवसायमुखी, नाफामुखी र आत्मनिर्भर बनाई कृषकहरूको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि गरी दिगो आयस्तर वृद्धि गर्न "एक नमूना गाउँ" को रूपमा विकास गर्नु।
- बाँझो र खाली रहेका कृषि जग्गाको समूचित प्रयोग तथा स्थानीय स्तरमा उपलब्ध श्रोत साधन र कृषि जैविक विविधताहरूको संरक्षण तथा प्रबर्द्धन गर्नु।
- कृषि क्षेत्रको वातावरणीय जोखिम न्यूनीकरण गरी कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धिबाट दिगो खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुनिश्चिता गर्दै निर्यात प्रबर्द्धनमा टेवा पुर्याउनु।
- महिला तथा युवा उद्यमशीलताको विकास गर्दै कृषिमा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गरी हालको बेरोजगारी दरलाई न्यूनीकरण गर्दै लैजानु।

कार्यक्रमका रणनीतिक लक्ष्यहरू

- जलवायु अनुकूलन कृषि प्रणाली विकास गर्नु
- कृषकहरूको आमदानी दोब्बर वृद्धि गर्नु
- ग्रामिण क्षेत्रमा रोजगारीको अवसर सृजना गर्नु र
- दिगो खाद्य सुरक्षा कायम गर्नु

कार्यक्रमका सम्भागहरू

यस कार्यक्रम संचालनका लागि देहाय बमोजिमका सम्भागहरू समावेश गरिएको छ।

(क) जलवायु स्मार्ट (Climate Smart):

जलवायु स्मार्ट सम्भागतर्फ क्षेत्र विशेष जलवायु समानुकूलित प्रविधि र अभ्यासहरू (Site-specific Climate Resilient Technologies and Practices) अवलम्बन गरिएको छ। मौसमी प्रतिकूलतामा जुध्नसक्ने वालीका जात एवम् पशु नरुकासाथै कम उर्जा तथा वातावरणमैत्री तथा कम उर्जा प्रयोग हुने रैथाने तथा उन्नत प्रविधि र अभ्यासहरू पर्दछन्। यसमा कूल आयोजना लागतको १० देखि २० प्रतिशतसम्म रकम खर्च गरिएको छ।

(ख) सिंचाई स्मार्ट (Irrigation Smart):

यस अन्तर्गत आकाशको पानी संकलन, प्लाष्टिक पोखरी निर्माण, थोपा सिंचाई वा स्प्रिङ्गल सिंचाई, सोलार पम्प र पोखरी निर्माण जस्ता क्रियाकलापहरू संचालन गरिएका छन्। यसमा कूल आयोजना लागतको ४० देखि ४० प्रतिशत रकम खर्च गरिएको छ।

(ग) पोषकतत्व स्मार्ट (Nutrient Smart):

दिगो भू-व्यवस्थापन वा भू-उपयोग नक्शाङ्कन, एकीकृत वाली तथा खाद्यतत्व व्यवस्थापन, माटोमा कार्वन सञ्चितीकरण गर्ने खेती पद्धति तथा वैज्ञानिक पशु आहारा व्यवस्थापनका अभ्यासहरू अवलम्बन गरी माटोको उर्वरा शक्ति वृद्धि गर्ने तथा पशुपन्छीमा पोषण व्यवस्थापन कार्यलाई दिगो बनाउने क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरिएको छ। यस उपक्षेत्र अन्तर्गत कूल आयोजना लागतको १० देखि २० प्रतिशत रकम खर्च गरिएको छ।

(घ) प्रविधि स्मार्ट (Technology Smart):

दिगो कृषि यान्त्रीकरणका लागि कस्टम हायरिङ्ग सेन्टर, करार खेति, जग्गा चकलाबन्दी, पशु नश्व सुधारका अभ्यासहरू, एक स्वास्थ्य अवधारणा (One Health Approach) लगायतका क्रियाकलापहरूमा जोड दिई वाली तथा पशुपन्छीहरूको उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने कार्यक्रम रहेको छ। यस उपक्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापहरूमा कूल आयोजना लागतको २० देखि ४० प्रतिशतसम्म रकम खर्च गरिएको छ।

(ङ) बजार स्मार्ट (Market Smart):

यस सम्भागअन्तर्गत समुदायमा आधारित संकलन तथा प्रशोधन केन्द्रहरू विकास गरी औपचारिक बजारीकरणको विकास तथा मूल्य श्रृंखलामा आधारित दिगो बजार प्रवर्द्धन (Sustainable Market Promotion) गर्ने उद्देश्य रहेको छ। यस उपक्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापहरूमा कूल आयोजना लागतको २० देखि ४० प्रतिशतसम्म रकम खर्च गरिएको छ।

(च) अन्तरसम्बन्धित विषयहरू:

क्षमता विकास र सहसिकाइ (Capacity building and Co-learning), लैंगिक तथा सामाजिक समावेशीकरण (Gender & Social Inclusion), युवा उद्यमशीलता विकास (Youth Entrepreneurship Development), संस्थागत विकास (Institutional Development) र सहकार्य र सह-लगानी (Partnership and Co-financing) जस्ता अन्तरसम्बन्धित क्षेत्रसँग सम्बन्धित क्रियाकलापहरू संचालन गरिएको छ।

हालसम्मका उपलब्धीहरू:

१. कृषि सूचना केन्द्र स्थापना

आ. व. २०७५/०७६ मा ५२ प्रदेश निर्वाचन क्षेत्रको ५२ स्थानहरूमा संचालन भएको स्मार्ट कृषि गाउँ कार्यक्रममा प्रत्येक गाउँमा कृषि सूचना केन्द्र

स्थापना गरी त्यहाँ कम्प्युटर, सूचना बोर्ड, इन्टरनेट, प्रिन्टर र ज्ञानमुलक पुस्तकसहितको पुस्तकालयसँगै उक्त गाउँको तथ्याङ्क संकलन र सम्बन्धित ज्ञान केन्द्र/विज्ञ केन्द्रसँग कार्यक्रमको समन्वयको लागि सहजकर्ताको पनि व्यवस्था गरिएको छ।

कृषि सूचना केन्द्र, अर्गली स्मार्ट कृषि गाउँ, पाल्पा र कृषि सूचना केन्द्र, हुँगी स्मार्ट कृषि गाउँ, पाल्पा

२. जलवायु अनुकूलन प्रविधिको प्रयोग

खडेरी प्रतिरोधक धानको बीउको प्रयोग, पशुपालनमा नश्वसुधार, हरियो मलको प्रयोग, वृक्षरोपण, एक घर पाँच फलफूल विरुवा रोपण अभियान, नदीको बगरमा तरकारी खेती, बैकल्पिक उर्जाको लागि गोबर ग्यास निर्माण, सोलार उर्जा र कृत्रिम पानी पोखरी/जलाशय निर्माण जस्ता क्रियाकलापहरू जलवायु अनुकूलन प्रविधि अन्तर्गत विभिन्न स्मार्ट कृषि गाउँहरूमा संचालनमा आएका छन्। कार्यक्रमबाट कृषकहरूलाई जलवायु परिवर्तनसँग जुध्न अनुकूलन हुने अपेक्षा गरिएको छ।

खोलाको बगरमा तरकारी खेती, विराट स्मार्ट कृषि गाउँ, कपिलवस्तु र जलाशय संरक्षण, स्मार्ट कृषि गाउँ, दाङ

३. सिंचाई स्मार्ट अन्तर्गतका क्रियाकलापहरू

हालसम्म तराई भेगका स्मार्ट कृषि गाउँहरूमा डिप वोरिङ, सोलार पम्प सेट, मोटर पम्प प्रयोग गरी सिंचाई भईरहेको छ भने पहाडी र उच्च पहाडी क्षेत्रहरूमा कृत्रिम पक्की पोखरी, कुलो निर्माण, हिम पोखरी र लिफ्ट सिंचाई प्रयोग गरिएको छ। कार्यक्रमबाट हालसम्म थप ९४३ हेक्टरमा सिंचाई पुगेको छ।

बोरिङ सिंचाई, सितपुर स्मार्ट कृषि गाउँ, बाँके र कृत्रिम जलाशय निर्माण, हर्दवा स्मार्ट कृषि गाउँ, दाङ